Ana BANTOŞ

Solomon Marcus. Provincialism – modernitate – postmodernitate din perspectiva expansiunii cunoașterii

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți, Catedra de literatura română şi universală. Direcţii de cercetare: literatura română, literatura universală şi comparată, estetică şi teorie literară. Semnează mai multe volume de critică şi istorie literară, între care: *Reabilitarea autenticului*, Chişinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chişinău, 2010; *Literatura basarabeană şi modelele literare europene*, Bucureşti, 2013.

Preocuparea academicianului Solomon Marcus pentru comunicarea culturii române cu lumea, în special timiditatea culturii române în comunicarea cu lumea m-a determinat să aleg această temă. M-am simțit provocată, deoarece de mai mult timp şi pe mine mă interesează cele două orientări existente, în opinia mea, în orice cultură: una etnocentrică şi alta constând în deschiderea spre valorile culturale universale, aceasta din urmă fiind proeminentă mai cu seamă acum, în era globalizării. Menționez că prima tendință am reflectat-o în monografia *Dinamica sacrului în poezia basarabeană contemporană* (Editura Fundației Culturale Române, București, 2000), iar cea de-a doua într-o altă monografie, intitulată *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică* (Chișinău, Casa Limbii Române „Nichita Stănescu", 2010). Amintesc aici că Anthony Giddens, autorul cărții *Consecințele modernității* (Editura Univers, București, 2000), este cel care introduce în teoria sa socială noțiunea de globalizare şi pe care o definește drept „intensificarea relațiilor sociale la nivel mondial, intensificare ce leagă localități îndepărtate în asemenea mod, încât evenimentele locale sunt modelate

BDD-A20546 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:57:18 UTC)

de evenimente care se petrec la mare distanță și invers”[1]. Din perspectiva sa modernitatea este „inerent globalizatoare”. El desprinde proprietățile globalizatoare ale modernității din următoarele categorii socio-ontologice de bază: *timpul, spațiul, locul, distanța* și *proximitatea*, care, după cum consideră John Tomlinson, îi oferă un cadru teoretic bogat de interpretare a experienței *conexității complexe*. Anume *conexitatea complexă* este perspectiva pe care și-o asumă și Solomon Marcus atunci când ia în dezbatere probleme de cunoaștere și de limbaj, care sunt de mare actualitate. Ceea ce face în primul rând ca modernitatea să fie inerent globalizatoare este, în viziunea lui Giddens, ruperea spațiului de loc, cu alte cuvinte, modernitatea favorizează relațiile între oameni de la distanță.

Și Solomon Marcus afirmă într-un interviu cu Șt. A. Doinaș că globalizarea e prezentă în toate modalitățile prin care noi am intrat în relație cu ceilalți și amintește de teoria sincronismului, elaborată de E. Lovinescu, pe care o evidențiază în acest context. Lucrurile se schimbă începând cu mijlocul secolului al XX-lea datorită emergenței unor paradigme noi, între care se află *informația, comunicarea, calculatorul*. Ținând cont de faptul că „omul a intrat acum în conflict cu propria istorie”, mai exact, ținând cont de neconcordanța dintre dezvoltarea foarte rapidă a cunoașterii și dezvoltarea lentă a limbajului, savantul înțelege acest decalaj ca aparținând speciei umane, deci ca fiind de natură globală: „Oamenii găsesc în acest lucru un sprijin. Găsesc un sprijin în faptul că ei împreună cu alții constată această incapacitate a limbajului uman”[2]. Autorul *Paradigmelor universale* pune acest moment în ecuația culturii, considerând că „globalizarea culturii e un corolar al globalizării cunoașterii”. Și, după cum menționează în continuare, pentru a fi percepută globalizarea în cultură e necesar să fie bine înțeleasă globalizarea cunoașterii, căci „nu e înțeles faptul că diferite domenii nu pot trăi pe cont propriu, că au nevoie organică să-și dezvolte metabolismul cu celelalte, să comunice cu celelalte”[3]. În condițiile în care limbajul nu poate să țină pasul cu expansiunea cunoașterii, se produce decalajul dintre creație și comunicarea cu lumea, care nu s-a micșorat nici măcar în condițiile recente ale imensului progres al mijloacelor de comunicare. Sau, ca să folosim o expresie a lui Aurel Codoban, autorul cărții *Semn și interpretare*, filozofia la ora actuală și-a schimbat îndemnul inițial „Cunoaște-te pe tine însuți!” cu „Comunică bine cu tine însuți!”[4]. Pe acest fundal decalajul dramatic dintre limbaj și expansiunea cunoașterii a constituit, în opinia lui Solomon Marcus, un

BDD-A20546 © 2015 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:57:18 UTC)

stimulent extraordinar pentru dezvoltarea proceselor metaforice, de pildă, iar faptul că metafora pune stăpânire pe sfera inteligenței artificiale, a matematicii, bunăoară, este considerat un gest „din disperare". Solomon Marcus afirmă că „globalizarea în cultură nu este în conflict cu identitatea culturală, ci o condiție a menținerii acesteia din urmă", fascinația eliberării prin alteritate contează, la fel ca și îmbogățirea proprie prin celălalt, despre care vorbește într-un interviu părintele Stăniloae citat de Solomon Marcus. Anume în acest context matematicianul lingvist vorbește despre fascinația de metaforă: „Fiindcă metafora înseamnă a înțelege un lucru printr-un alt lucru"[5].

Interesul constant pentru interdisciplinaritate, pentru rezultatul pe care îl oferă omului, omenirii chiar, colaborarea dintre diverse domenii disciplinare l-a făcut pe Solomon Marcus să-și cizeleze instrumentarul de lucru, ca să spunem așa, prin care să stimuleze colaborarea lor și să utilizeze noțiunea de *paradigmă* pentru a numi „reprezentarea cunoașterii și a comportamentului uman cu ajutorul unor idei foarte cuprinzătoare, care au capacitatea de a traversa toate disciplinele existente"[6]. Paradigme cum sunt *spațiul, timpul, metafora, informația, comunicarea, limbajul, semnul, jocul, criza, entropia, complexitatea, calculabilitatea, labirintul, podul* etc. sau probleme de natură globală, cum ar fi *hrana, ecologia* și *energia*, niciuna dintre ele, consideră analistul, nu poate fi abordată în interiorul unei singure discipline. „Am fost educați în înțelegerea competenței și profesionalismului în sensul formației monodisciplinare, susține savantul, deci a rămânerii în interiorul unei singure discipline: matematica, fizica, chimia, biologia, lingvistica, literatura etc. Cum iese cineva din disciplina în care și-a susținut o licență sau un doctorat, riscă să fie considerat diletant". Și continuă: „Nu mai putem înțelege un fenomen dacă-l privim fragmentar, adică într-un mod local de manifestare a sa; trebuie să-l raportăm la integralitatea sa. De exemplu, nu putem înțelege într-un mod profund curentele moderniste în artă, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, dacă nu luăm în considerare ceea ce s-a petrecut în acea perioadă în evoluția științei și a filozofiei". Postmodernismul trebuie și el privit interactiv și global, asociat cu evoluțiile care au avut loc în secolul al XX-lea în matematică și logică, în fizică și biologie, în informatică și în lingvistică, în științele sociale și în viața socială, în artă și literatură. „Cultura actuală se află sub interacțiunea puternică a localului și globalului, a părții și întregului"[7], susține autorul.

BDD-A20546 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:57:18 UTC)

În cercetările sale efectuate din perspectiva procesului de unificare a cunoașterii față de care vechile împărțiri pe domenii în exacte și umaniste, științe și arte, științe și inginerii încep să cadă în desuetudine, Solomon Marcus vizează, bineînțeles, și destinul culturii românești. Situată la interferențe (catolicism latin cu ortodoxism slav, sau la cele de ordin geografic), cultura română s-a aflat, de fapt, „la interferențe dintre identitate și alteritate" și aici Solomon Marcus amintește de metafora lui Ilya Prigogine, conform căreia „supraviețuirea și trecerea la o stare superioară sunt condiționate de existența unor tendințe adverse care te obligă să-ți dezvolți capacitatea de a face față". Savantul bucureștean, analizând opiniile lui S. Alexandrescu expuse în această privință încă în 1976, va preciza că există și alte aspecte ale problemei, ținând cont de faptul că termeni precum margine, frontieră, graniță, bordură, interfață, barieră, periferie, prin care este numită zona de interferență, oferă de fiecare dată o altă perspectivă.

Utilizând argumente din chimie, fizică și biologie, Solomon Marcus argumentează că „identitatea și alteritatea pot coexista, dar la niveluri diferite", iar conștientizarea identității prin intermediul alterității corespunde formulării lui Charles Sanders Peirce, potrivit căreia „devenim conștienți de noi înșine în măsura în care devenim conștienți de non-sinele nostru"[8]), ideea de altul devenind, în accepția savantului ale cărui argumente sunt puse în circuit de către Solomon Marcus, „un adevărat pivot al gândirii". Coexistența, interacțiunea dintre identitate și alteritate confirmă ideea de *identitate de câmp*, pe care o propune Solomon Marcus. Mergând în continuare pe calea lui Derrida și pe cea lui Ștefan Lupașco, matematicianul lingvist va demonstra, cu argumente noi, că globalizarea face parte din construcția identității. „Identitatea de câmp" sau „componenta globală a identității" sunt termenii în care savantul se referă, în mod special, la globalizarea în cultură: „Cultura se globalizează, deoarece procesul de cunoaștere s-a globalizat"[9], scrie Solomon Marcus, făcând diferență între globalizarea geografică și cea cognitivă, aceasta din urmă constând în „metabolismul tot mai intens al diferitelor discipline, chiar dintre cele mai îndepărtate, științe ale naturii, științe sociale, matematică, artă și literatură dându-și mâna". Când Solomon Marcus afirmă: „Putem deci spune că din mai multe puncte de vedere cultura românească s-a aflat la granița dintre identitate și alteritate"[10], Domnia Sa ține cont de opiniile exprimate de către F. de Saussure, care susținea

BDD-A20546 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:57:18 UTC)

că „în limbă nu există decât diferențe"; de opinia lui Peirce, potrivit căruia „identitatea sinelui este dată de relația sa cu ceilalți" și de opiniile exprimate de către Derrida, care observa că un concept este relația sa cu celelalte concepte. Toate aceste argumente sunt aduse de către Solomon Marcus și pentru a demonstra că globalizarea face parte din construcția identității. Pe de altă parte, formarea limbajului științific românesc e o problemă care îl preocupă în mod deosebit. Va fi evidențiat deficitul la acest capitol, un rol negativ considerând că îi revine regimului comunist, care punea piedici în calea promovării științei românești prin intermediul publicațiilor în alte limbi. Cealaltă față a medaliei însă o constituie, în opinia Domniei Sale, reticența multor creatori români față de comunicarea cu lumea. Contribuțiile lui L. Blaga, Mircea Florian, C. Rădulescu-Motru, E. Lovinescu, G. Călinescu, T. Vianu, C. Noica sunt puțin cunoscute din cauza că nu au fost difuzate prin intermediul unor limbi de circulație internațională. Concluzia la care ajunge S. Marcus e una care decepționează: „...discipolii lui Noica par a se înscrie, la rândul lor, în aceeași paradigmă"[11]. Aici se cuvine să zăbovim la un aspect mult discutat, cel al raportului dintre provincie și centru, văzut și ca raport între provincialism și modernitate sau dintre tradiționalism (tradiție) și modernitate.

Precizăm că disputa dintre Eugen Lovinescu și George Călinescu ilustrează cât se poate de clar itinerarul sinuos al literaturii și al culturii românești evoluând între tradiție și modernitate, între provincialism și europenitate. Atitudinea lui Călinescu este extrem de interesantă, din perspectiva oscilațiilor sale între vechime și modernitate, între provincie și deschiderea spre alte orizonturi ademenitoare. E de ajuns să amintim că pentru a se impune în fața moderniștilor, Călinescu, după cum menționează Mircea Martin într-o analiză profundă și amplă din volumul *G. Călinescu și „complexele" literaturii române*, „a trebuit să recucerească mai întâi tradiția din mâinile tradiționaliștilor"[12]. Autorul cărții citate susține că „autohtonismul și ruralismul constituie pentru G. Călinescu noțiuni a căror aducere în discuție nu e rezultatul unei represiuni cu finalitate palingenezică, ci al unei retrospective ce vrea, în primul rând, să verifice vechimea"[13]. De altfel, însuși Călinescu afirma: „Noi nu suntem primitivi, ci bătrâni". Complexele analizate de către Mircea Martin, între care cel de inferioritate, de superioritate sau protocronismul, de „specificitatea" de la răscrucea secolelor XIX și

BDD-A20546 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:57:18 UTC)

XX și din interbelic sunt, după cum observă Nicolae Manolescu, „fără excepție, complexe ale izolării provinciale". La rândul său, Nicolae Manolescu, redenumește complexele la care se referă Mircea Martin în felul următor: complexul originii umile, complexul periferial și al întârzierii (iată, scrie criticul, complexe de integrare europeană!), al discontinuității (lacuna lui este insuficiența specificului), al începutului continuu, al imitației și al lipsei de audiență. La acestea Nicolae Manolescu mai adaogă un „complex" al ruralității și unul al absenței capilor de serie...", istoricul literar, de altminteri, afirmând că „provincialismul, izolarea, lipsa de audiență nu i-au obsedat doar pe Cioran și Ionesco, la mijlocul secolului XX, ci și pe alții înainte"[14].

Și Solomon Marcus, urmărind modul în care ne apropiem de lume și de noi înșine, atrage atenția asupra decalajului dintre creație și comunicarea cu lumea. Trecând în revistă momentele-cheie din istoria culturii românești, se oprește îndeosebi la eforturile cărturarilor români (din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea) de înscriere în comunitatea culturală internațională și constată că mijloacele prin care se încerca sincronizarea erau de multe ori precare, reiterând argumentul că la ora actuală valorile se elaborează, se constituie și se clarifică în procesul interacțiunii lor la scară planetară. „...Nu exportăm deci valori gata constituite, ci participăm la un proces de interacțiune la scară mondială, de care depinde esențial forma finală a operei sau rezultatul cercetării noastre"[15], scrie autorul *Paradigmelor universale*, considerând că ieșirea din provincialism înseamnă înscrierea în competiția la scara planetară a valorilor. Acest proces complex nu poate exclude asumarea mai multor aspecte, inclusiv dualismul modernitate – tradiție, modernitatea echivalând cu Occidentul și tradiționalismul cu Orientul, mai cu seamă din perspectiva românității de est, de unde se vede clar că aflarea Basarabiei prea aproape de Rusia și prea departe de Dumnezeu (ca să folosesc o expresie a istoricului Gheorghe Buzatu, care, de fapt, avea în vedere întreaga Românie) ne pune în situația de a căuta termenii adecvați în care să abordăm problema. Cu atât mai mult cu cât dominația totalitarismului a acuzat o ruptură în istoria noastră. De altfel, însuși Solomon Marcus susține că un pariu major al culturii noastre este acum să reușim să conciliem înțelegerea tradițională a identității românești cu aceea care decurge din globalizarea contextului în care se desfășoară nu numai

BDD-A20546 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:57:18 UTC)

viața economică și politică, ci și activitatea culturală, arta și știința, filozofia și ingineria. Că fenomenul concilierii (înțelegerii tradiționale a identității românești cu aceea care decurge din globalizarea contextului) include și dualitatea tradiție – modernitate nu încape nicio îndoială. Un exemplu de revenire asupra acestui aspect îl constituie Antoine Compagnon cu cartea sa *Antimodernii. De la Joseph de Maistre la Roland Barthes* (Editura Art, București, 2005). Cercetările distinsului om de știință Solomon Marcus își au un loc aparte într-un asemenea demers și sunt în măsură să completeze răspunsul, unul parțial, la întrebarea pe care și-o adresează sie însuși și cititorilor săi: „Ce înseamnă, azi, a stabili o relație corectă între tradiție și înnoire, între local și universal?". Răspunsul Domniei Sale este: „Înseamnă, de exemplu, să înțelegem că o expresie ca România europeană nu este nici pleonastică, nici oximoronică; să înțelegem că nu e nicio contradicție între a folosi limba română în România, a-i studia și respecta istoria, pe de o parte, și a scrie în limba engleză, atunci când comunicăm cu lumea și vrem să ne afirmăm la scară planetară, pe de altă parte"[16].

Note

[1] Apud John Tomlinson, *Globalizare și cultură*, Editura Amarcord, Timișoara, 2002, p. 72.
[2] Solomon Marcus, *Paradigme universale*, Editura Paralela 45, Pitești, 2011, p. 43.
[3] *Idem*, p. 44.
[4] Aurel Codoban, *Semn și interpretare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 138.
[5] Solomon Marcus, Interviu în „Opinia veche", 2011.
[6] Solomon Marcus, 2011, p. 9.
[7] Solomon Marcus, *Matematica și arta: în căutarea numitorului comun*, Interviu cu Raluca Alexandrescu, în „Observator cultural", nr. 23, august, 2000.
[8] Apud Solomon Marcus, 2011, p. 943.
[9] *Ibidem*.
[10] *Idem*, p. 994.
[11] *Idem*, p. 31.
[12] Mircea Martin, *G. Călinescu și „complexele" literaturii române*, Editura Paralela 45, Pitești, 2002, p. 196.
[13] *Idem*, p. 198.
[14] *Idem*, p. 206.
[15] Solomon Marcus, 2011, p. 31.
[16] Solomon Marcus, *Actuala reglementare a moștenirii culturale este cu totul nedreaptă*, Interviu cu Marian Drăghici în „Viața românească", nr. 1-2, 2012.

BDD-A20546 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:57:18 UTC)